

Sygn. akt I KZP 20/09

U C H W A Ł A

Dnia 28 października 2009 r.

Sąd Najwyższy w Warszawie – Izba Karna
na posiedzeniu w składzie:

Przewodniczący: SSN Jadwiga Żywolewska-Ławniczak (sprawozdawca)

Sędziowie: SSN Tomasz Artymiuk

SSN Tomasz Grzegorzczak

SSN Jarosław Matras

SSN Józef Skwierawski

SSN Ewa Strużyna

SSA del. do SN Zbigniew Puszkarski

Protokolant: Łukasz Majewski

przy udziale Prokuratora Prokuratury Krajowej Aleksandra Herzoga
w sprawie **Lucyny Ł.**,

po rozpoznaniu, przekazanego na podstawie art. 59 ustawy z dnia 23 listopada 2002 r. o Sądzie Najwyższym (Dz.U. Nr 240, poz. 2052 ze zm.) postanowieniem Sądu Najwyższego w składzie 3 sędziów z dnia 1 lipca 2009 r., sygn. III KK 42/09, do rozstrzygnięcia przez powiększony skład tego Sądu zagadnienia prawnego wymagającego zasadniczej wykładni ustawy:

„Czy przez działalność na rzecz niepodległego bytu Państwa Polskiego, o której mowa w art. 8 ust. 2a i ust. 2b ustawy z dnia 23 lutego 1991 r. o uznaniu za nieważne orzeczeń wydanych wobec represjonowanych za działalność na rzecz niepodległego bytu Państwa Polskiego (Dz. Nr 34, poz.

149 ze zm.), należy rozumieć również działalność prowadzoną poza terytorium Polski (w granicach obecnych lub ustalonych w Traktacie Ryskim)?”

u c h w a l i ł

udzielić następującej odpowiedzi:

Przepisy art. 8 ust. 2a i 2b ustawy z dnia 23 lutego 1991 r. o uznaniu za nieważne orzeczeń wydanych wobec osób represjonowanych za działalność na rzecz niepodległego bytu Państwa Polskiego (Dz. U. Nr 34, poz. 149 ze zm.) nie zawierają kryterium miejsca działalności niepodległościowej, jako warunku przyznania prawa do odszkodowania i zadośćuczynienia osobom represjonowanym przez radzieckie organy ścigania i wymiaru sprawiedliwości oraz organy pozasądowe.

Uzasadnienie

Powyższe zagadnienie prawne, przedstawione Sądowi Najwyższemu w powiększonym składzie na podstawie art. 59 § 1 ustawy z dnia 23 listopada 2002 r. o Sądzie Najwyższym (Dz.U. Nr 240, poz. 2052 ze zm.), jako wymagające usunięcia istotnych wątpliwości co do wykładni prawa - wyłoniło się w następującej sytuacji procesowej:

Lucyna Ł. zd. Z. wystąpiła z wnioskiem „o przyznanie odszkodowania w związku z pobytem na zesłaniu jej ojca wraz z rodziną na Syberii i wykonywaniu tam pracy przymusowej”. Żądanie to wnioskodawczyni oparła na treści art. 8 ust. 2a i 2b ustawy z dnia 23 lutego 1991 r. o uznaniu za nieważne orzeczeń wydanych wobec osób represjonowanych za działalność na rzecz niepodległego bytu Państwa Polskiego (Dz. U. Nr 34 poz. 149), w brzmieniu

ustaloną ustawą z dnia 16 lipca 1998 r. o zmianie ustawy o uznaniu za nieważne orzeczeń wydanych wobec osób represjonowanych za działalność na rzecz niepodległego bytu Państwa Polskiego (Dz. U. Nr 97, poz. 604) – dalej ustawa lutowa – SN.

Sąd Okręgowy w S. wyrokiem z dnia 7 grudnia 2004 r. uwzględnił ten wniosek w znaczącej części, zasądając na rzecz wnioskodawczynie kwotę 78.000 zł wraz z ustawowymi odsetkami od daty uprawomocnienia się wyroku.

Rozstrzygnięcie to zakwestionował prokurator, zarzucając w apelacji błąd w ustaleniach faktycznych polegający na nieuzasadnionym przyjęciu, że za działalność na rzecz niepodległego bytu Państwa Polskiego w rozumieniu art. 8 ust. 2a i 2b ustawy lutowej może być uznana służba w II Korpusie Polskich Sił Zbrojnych (tzw. Armii Andersa), która nie była realizowana na obecnym terytorium Polski, ani też w jej granicach ustalonych w Traktacie Ryskim.

Stanowisko wyrażone w apelacji prokuratora podzielił Sąd Apelacyjny w B., który wyrokiem z dnia 15 marca 2005 r., zmienił zaskarżone orzeczenie przez oddalenie wniosku.

Od tego wyroku kasację na korzyść wnioskodawczynie wniósł, w trybie art. 521 k.p.k., Rzecznik Praw Obywatelskich.

Zarzucił rażące i mogące mieć istotny wpływ na treść orzeczenia naruszenie prawa materialnego, to jest art. 8 ust. 2a i 2b ustawy lutowej, przez błędną wykładnię tych przepisów, wprowadzającą samoistne kryterium terytorialne prowadzenia działalności na rzecz niepodległego bytu Państwa Polskiego, co zdecydowało o treści zaskarżonego orzeczenia, podczas gdy prawidłowa analiza wymienionych wyżej przepisów prowadzi do wniosku, że nie zawierają one takiego kryterium.

W uzasadnieniu kasacji Rzecznik Praw Obywatelskich odwołał się do treści wyroku Sądu Najwyższego z dnia 5 lipca 2006 r., IV KK 117/06 (OSNKW 2006, z. 9, poz. 86), w którym wyliczone zostały przesłanki warunkujące możliwość uzyskania odszkodowania na podstawie powołanych

wyżej przepisów, przy czym nie zostało do nich zaliczone kryterium terytorialne w odniesieniu do miejsca działalności niepodległościowej.

Rozpoznający tę kasację Sąd Najwyższy w składzie trzech sędziów powziął poważne wątpliwości co do wykładni prawa i zdecydował się na przedstawienie, w trybie art. 59 ustawy o Sądzie Najwyższym, przytoczonego na wstępie zagadnienia składowi siedmiu sędziów Sądu Najwyższego do rozstrzygnięcia

Jako źródło istotnych wątpliwości co do interpretacji art. 8 ust. 2a i 2b ustawy lutowej sąd kasacyjny wskazał na diametralnie odmienne stanowiska zajmowane w przedmiotowej kwestii przez różne składy Sądu Najwyższego, rozpoznające kasacje.

Pierwsze z nich stwierdza, że jednym z warunków ograniczonej odpowiedzialności odszkodowawczej Rzeczypospolitej Polskiej za represjonowanie obywateli polskich przez radzieckie organy ścigania i wymiaru sprawiedliwości lub organy pozasądowe za działalność na rzecz niepodległego bytu Państwa Polskiego, sformułowanych w powołanych przepisach, jest prowadzenie tej działalności na terytorium Polski, odpowiednio - w jej obecnych granicach lub w granicach określonych w Traktacie Ryskim.

Niespełnienie tego warunku Sąd Najwyższy wskazał w postanowieniu z dnia 4 września 2003 r., IV KKN 515/00 (R- OSNKW 2003, poz. 1912), jako przesłankę zaaprobowania stanowiska wyrażonego w poddanym kontroli kasacyjnej wyroku sądu odwoławczego i oddalenia tej kasacji.

Identyczny pogląd sformułował Sąd Najwyższy w postanowieniu z dnia 5 maja 2006 r., sygn. IV KK 323/05 (R-OSNKW 2006, poz. 957), stwierdzając, że przepisy ustawy lutowej nie dają podstawy do przyznania odszkodowania za represje radzieckich organów sądowych lub pozasądowych kierowane przeciwko obywatelom polskim za działalność na rzecz niepodległego bytu Państwa Polskiego, prowadzoną poza terytorium wchodzącym w skład II Rzeczypospolitej.

Całkowicie odmienną interpretację art. 8 ust. 2a i 2b ustawy lutowej zaprezentował natomiast Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 5 lipca 2006 r., IV KK 117/06 (OSNKW 2006, z. 9, poz. 86). W uzasadnieniu tego wyroku sformułowany został katalog następujących przesłanek, których spełnienie umożliwia uzyskanie odszkodowania na podstawie tego przepisu:

- zamieszkiwanie uprawnionego w Polsce w chwili składania wniosku lub w chwili śmierci,
- represjonowanie przez radzieckie organy ścigania i wymiaru sprawiedliwości lub organy pozasądowe,
- działanie tych organów na obecnym terytorium Polski - w okresie od dnia 1 lipca 1944 r. do dnia 31 grudnia 1956 r., lub na terytorium Polski w granicach ustalonych w Traktacie Ryskim - w okresie od dnia 1 stycznia 1944 r. do dnia 31 grudnia 1956 r.,
- represjonowanie za działalność na rzecz niepodległego bytu Państwa Polskiego lub z powodu takiej działalności,
- działalność, będąca przyczyną represjonowania na terytorium Polski w granicach ustalonych w Traktacie Ryskim poza obecnym terytorium Polski, winna mieć miejsce w okresie od dnia 17 września 1939 r. do dnia 5 lutego 1946 r.

W wyroku tym podkreślono, że żaden z tych warunków nie wyklucza z grupy uprawnionych do odszkodowania żołnierzy, walczących o niepodległy byt Państwa Polskiego poza jego granicami, których dotknęły represje po powrocie do Polski - tak w jej obecnych, jak i przedwojennych granicach – z powodu tej działalności.

Formułujący rozpatrywane zagadnienie prawne sąd kasacyjny nawiązał do treści wyroku Trybunału Konstytucyjnego z dnia 18 listopada 2003 r., P 6/03 (OTK – A 2003, nr 9, poz. 94), zauważając, że stanowisko wyrażone w uzasadnieniu tego wyroku jest lakoniczne i niejednoznaczne, przy czym wydaje się wskazywać na terytorialne kryterium działalności niepodległościowej

uprawniającej do odszkodowania, dla odróżnienia od działalności skierowanej przeciwko porządkowi prawnemu, której przyświecały inne cele.

Zrelacjonowane wyżej rozbieżne stanowiska w orzecznictwie Sądu Najwyższego wraz z sygnalizowanymi zapatrywaniami prawnymi wyrażonymi w wyroku Trybunału Konstytucyjnego stały się podstawą decyzji sądu kasacyjnego, podjętej na podstawie art. 59 ustawy o Sądzie Najwyższym, zmierzającej do uzyskania stanowiska powiększonego składu Sądu Najwyższego.

Prokuratura Krajowa, stwierdzając spełnienie warunków określonych w art. 59 ustawy o Sądzie Najwyższym, wystąpiła z wnioskiem o podjęcie następującej uchwały:

„Uprawnienia określone w art. 8 ust. 2a ustawy z dnia 23 lutego 1991 r. o uznaniu za nieważne orzeczeń wydanych wobec osób represjonowanych za działalność na rzecz niepodległego bytu Państwa Polskiego (Dz. U. Nr 34, poz. 149 ze zm.) przysługują osobom represjonowanym za działalność na rzecz niepodległego bytu Państwa Polskiego, prowadzoną na obecnym terytorium Polski oraz na terytorium Polski w granicach ustalonych w Traktacie Ryskim, w okresach wskazanych w art. 8 ust. 2a i ust. 2b”.

Rozpoznając przedstawione zagadnienie prawne, Sąd Najwyższy w powiększonym składzie zważył, co następuje:

Na wstępie należy stwierdzić, że spełnione zostały w niniejszej sprawie warunki do wystąpienia z przedstawionym zagadnieniem, wskazane w art. 59 ustawy o Sądzie Najwyższym. Przepis ten upoważnia do przedstawienia zagadnień związanych z poważnymi wątpliwościami co do wykładni przepisów mających zastosowanie w rozpoznawanej sprawie. Źródłem tych wątpliwości mogą być rozbieżności w orzecznictwie, przy czym - w przeciwieństwie do tzw. pytań abstrakcyjnych - ich rozstrzygnięcie musi mieć znaczenie dla wydania orzeczenia w sprawie, w której wystąpiono z zagadnieniem prawnym. Taki stan rzeczy zaistniał w sprawie niniejszej, gdyż wykładnia dokonana przez

powiększony skład Sądu Najwyższego będzie miała decydujące znaczenie dla oceny zasadności zarzutu kasacji, co sprawia że spełnione zostały warunki do podjęcia uchwały w przedmiocie przedstawionego zagadnienia.

Zadaniem Sądu Najwyższego jest zatem dokonanie wykładni przepisów art. 8 ust. 2a i 2b ustawy lutowej, a szczególności rozstrzygnięcie wątpliwości co do tego, czy przepisy te zawierają kryterium terytorialne w odniesieniu do miejsca działalności niepodległościowej, uprawniającej – przy spełnieniu pozostałych warunków – do uzyskania odszkodowania za represje radzieckich organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości lub organa pozasądowe.

Merytoryczne rozważania wypada rozpocząć od przypomnienia, że zagadnienia związane z wykładnią przepisów ustawy lutowej, określających warunki uzyskania odszkodowania za represje radzieckich organów sądowych i pozasądowych za działalność na rzecz niepodległego bytu Państwa Polskiego, były przedmiotem licznych orzeczeń Sądu Najwyższego, Trybunału Konstytucyjnego, jak i sądów powszechnych. Dotyczyły one głównie pierwotnej regulacji tej kwestii w ustawie z dnia 20 lutego 1993 r. (Dz.U. Nr 36, poz. 159), uzupełniającej ustawę lutową przepisem art. 8 ust. 2a, wprowadzającym możliwość dochodzenia odszkodowania od Państwa Polskiego za represje stosowane przez organy radzieckie.

Przedmiotem szczególnych kontrowersji okazał się zakres znaczeniowy wyrażenia „terytorium Polski”, powodując w początkowym okresie obowiązywania tej regulacji zasadnicze rozbieżności w orzecznictwie sądów powszechnych (por. postanowienia: Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 26 stycznia 1995 r. II AKz 458/94, KZS 1995, z. 1, poz. 46; Sądu Apelacyjnego w Rzeszowie z dnia 3 marca 1995 r., II AKz 25/95, Prok. i Pr. 1995, nr 10, poz. 25; Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z dnia 9 lutego 1995 r., II AKz 39/95, OSA 1995, nr 2, poz. 12).

Wykładnię wyrażenia „terytorium Polski”, aprobowaną w piśmiennictwie, przeprowadził Sąd Najwyższy w uchwale z dnia 21 czerwca 1995 r., I KZP

5/95 (OSNKW 1995, z. 9-10, poz. 53), stwierdzając - w nawiązaniu do art. 7 porozumienia z dnia 26 lipca 1944 r. zawartego między PKWN a rządem ZSRR o stosunkach między radzieckim wodzem naczelnym a polską administracją po wkroczeniu wojsk radzieckich na terytorium Polski - że stanowią je „ziemie polskie na zachód od tzw. linii Curzona, z modyfikacjami wynikającymi z porozumienia z dnia 27 lipca 1944 r., zawartego między PKWN a rządem ZSRR w sprawie granic Polski”.

Odmienne stanowisko wyraził Trybunał Konstytucyjny w uchwale z dnia 30 kwietnia 1996 r., W 18/95 (OTK 1996, nr 2, poz. 15), podjętej w sprawie ustalenia powszechnie obowiązującej wykładni art. 8 ust. 2a ustawy z dnia 23 lutego 1991 r. o uznaniu za nieważne orzeczeń (...), w brzmieniu nadanym ustawą z dnia 20 lutego 1993 r., orzekając, że przepis ten odnosi się do „ziem polskich” wchodzących w skład terytorium Państwa Polskiego w dniu 1 stycznia 1944 r., w tym także do tej części terytorium Państwa Polskiego, która znajdowała się na wschód od tzw. linii Curzona, stosownie do granicy ustalonej w Traktacie Ryskim z 18 marca 1921 r. Uzasadnienie uchwały nie pozostawiło wątpliwości, że analizowane w niej kryterium terytorialne odnosiło się wyłącznie do miejsca represji.

Trybunał Konstytucyjny, powołując się na konstytucyjną zasadę równości stwierdził, że „z punktu widzenia tej zasady nie da się bowiem uzasadnić różnicy w prawie do odszkodowania tym, czy represja ze strony organów radzieckich związana z działalnością na rzecz niepodległego bytu Państwa Polskiego miała miejsce na terytorium Polski na wschód lub na zachód od, nie mającej charakteru prawnego, tzw. linii Curzona”.

W orzeczeniach Sądu Najwyższego, jak i sądów powszechnych, podejmowanych po wydaniu przytoczonej wyżej uchwały, nie pojawiło się stanowisko wskazujące na kryterium terytorialne w odniesieniu do miejsca działalności osoby represjonowanej, jako jeden z warunków uprawnienia do uzyskania odszkodowania na podstawie art. 8 ust. 2a ustawy lutowej.

Sąd Najwyższy zajmował się wykładnią drugiego kryterium terytorialnego, zawartego w art. 8 ust. 2a tej ustawy - „zamieszkanie obecnie lub w chwili śmierci w Polsce”, a stanowisko wyrażone w uchwale dnia 24 listopada 1999 r., I KZP 36/99 (OSNKW 2000, z. 1-2, poz. 8), spotkało się z powszechną aprobatą.

W końcowym fragmencie uzasadnienia uchwały z dnia 30 kwietnia 1996 r. Trybunał Konstytucyjny zauważył, że zrealizowanie w orzecznictwie sądowym przyjętych w jej sentencji zasad, będzie wymagało inicjatywy ustawodawczej dla wprowadzenia stosownych zmian w ustawie z dnia 23 lutego 1991 r.

Postulat ten został zrealizowany przez uchwalenie wyżej wskazywanej ustawy z dnia 16 lipca 1998 r. o zmianie ustawy o uznaniu za nieważne orzeczeń (...), która ostatecznie przecięła spory co do zakresu pojęcia terytorium Polski. Znowelizowany przepis art. 8 ust. 2a przyznał prawo do odszkodowania od Skarbu Państwa osobom mieszkającym obecnie lub w chwili śmierci w Polsce, represjonowanym przez radzieckie organy ścigania i wymiaru sprawiedliwości lub organy pozasądowe, działające na obecnym terytorium Polski w okresie od dnia 1 lipca 1944 r. do dnia 31 grudnia 1956 r., oraz na terytorium Polski w granicach ustalonych w Traktacie Ryskim w okresie od dnia 1 stycznia 1944 r. do dnia 31 grudnia 1956 r., za działalność na rzecz niepodległego bytu Państwa Polskiego lub z powodu takiej działalności.

Dodany przez tę nowelę przepis art. 8 ust. 2b określił granice czasowe działalności niepodległościowej uprawniającej do odszkodowania za represje organów radzieckich na terytorium Polski w granicach ustalonych w Traktacie Ryskim poza obecnym terytorium Polski, uznając za taką - działalność w okresie od dnia 17 grudnia 1939 r. do dnia 5 lutego 1946 r.

Kierując się zasadą pierwszeństwa wykładni językowej - zgodnie akceptowaną w piśmiennictwie oraz w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego, Sądu Najwyższego i Naczelnego Sądu Administracyjnego - za punkt wyjścia w procesie wykładni art. 8 ust. 2a i 2b ustawy lutowej w

brzmieniu ustalonym ustawą z 16 lipca 1998 r., należy przyjąć analizę językową tekstu tych przepisów (por. J.Wróblewski: Rozumienie prawa i jego wykładnia, Wrocław 1990, s. 86; L.Morawski: Wykładnia w orzecznictwie sądów. Komentarz, Toruń 2002, s. 85-87; tenże: Zasady wykładni prawa, Toruń 2006, s. 67-71; M.Zieliński: Wykładnia prawa. Zasady. Reguły. Wskazówki. Warszawa 2002, s.317; tenże: Podstawowe zasady współczesnej wykładni prawa [w]: Teoria i praktyka wykładni prawa, red. P.Winczorek, Warszawa 2005, s. 117; wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 28 czerwca 2000 r., K 25/99, OTK 2000, nr 5, poz.141; uchwała Sądu Najwyższego z dnia 22 marca 1994 r., I KZP 3/94, OSNKW 1994, z. 5-6, poz. 29; wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 26 stycznia 2001 r., I S.A./Lu 1176/99, LEX nr 48447).

Przypisy te odwołują się trzykrotnie do - różnie sformułowanych - kryteriów terytorialnych. Pierwsze z nich - wyrażone jest sformułowaniem „w Polsce”, drugie - sformułowaniem „obecne terytorium Polski oraz terytorium Polski w granicach ustalonych w Traktacie Ryskim”, trzecie - „terytorium Polski w granicach ustalonych w Traktacie Ryskim poza obecnym terytorium Polski”, uzupełnione kryterium temporalnym odnoszącym się do działalności niepodległościowej - „w okresie od dnia 17 września 1939 r. do dnia 5 lutego 1946 r.”.

Analiza językowa nie pozostawia wątpliwości co do treści tych kryteriów. Pierwsze z nich wskazuje zamieszkanie osoby uprawnionej w chwili obecnej lub w chwili śmierci w Polsce - jako warunek nabycia uprawnień do wystąpienia z żądaniem odszkodowania i zadośćuczynienia za represje organów radzieckich. Drugie - opisując obszar określony obecnymi i przedwojennymi granicami Polski limituje zakres geograficzny zastosowania ustawy lutowej przez wskazanie miejsca stosowania represji radzieckich, uprawniającego do tego żądania. Trzecie - wskazuje miejsce funkcjonowania organów radzieckich stosujących represje, ograniczając zakres przejęcia

odpowiedzialności odszkodowawczej polskiego Skarbu Państwa do tych, które dotyczyły działalności na rzecz niepodległego bytu Państwa Polskiego w okresie od dnia 17 września 1939 r. do dnia 5 lutego 1946 r.

Żadne z przytoczonych wyżej kryteriów terytorialnych nie zawiera elementu pozwalającego odnieść je do miejsca prowadzenia działalności niepodległościowej, skutkującej represje organów radzieckich, jako przesłanki odpowiedzialności odszkodowawczej polskiego Skarbu Państwa.

Wyniki wykładni językowej pozwalają zatem na podzielenie stanowiska wyrażonego w piśmiennictwie, że (...) „kilkakrotne uprzednie uwarunkowanie stosowania ustawy lutowej istnieniem określonych wymogów obszarowych powoduje, że brak sformułowanego *verba legis* kryterium przestrzennego dotyczącego miejsca realizacji działań niepodległościowych represjonowanych przez radzieckie organa władzy, trudno potraktować inaczej niż świadomą rezygnację z jego wprowadzenia” (zob. K.Sychta: Rehabilitacja osób represjonowanych w latach 1944 – 1956 za działalność na rzecz niepodległego Państwa Polskiego, Katowice 2006, s. 266, teŹe autorki: glosa do wyroku Sądu Najwyższego z dnia 5 lipca 2006 r., IV KK 117/06, WPP 2007, nr 4, poz. 133, s. 137).

Wykładnię językową art. 8 ust. 2a i 2b ustawy lutowej, prowadzącą do wniosku o braku kryterium terytorialnego w odniesieniu do działalności niepodległościowej zaprezentował Sąd Najwyższy w omówionym wyżej wyroku z dnia 5 lipca 2006 r., V KK 117/06, a także Sąd Apelacyjny we Wrocławiu w wyroku z dnia 14 października 1999 r., II AKa 321/99 (OSA 2000, nr 5, poz. 42) stwierdzając, że ustawa ta „nie zawęŹa ram terytorialnych działalności patriotyczno-niepodległościowej, uprawniającej do ubiegania się o odszkodowanie za represje doznane ze strony organów przemocy b. ZSRR wyłącznie do »terytorium Polski« (w rozumieniu ustawy)”.

Jednoznaczny wynik wykładni językowej pozwoliłby na poprzestanie na niej, jednakŹe odwołanie się w uzasadnieniu przedstawionego zagadnienia

prawnego do argumentacji zawartej w orzeczeniach Sądu Najwyższego, odmiennie interpretujących analizowane przepisy oraz do stanowiska wyrażonego w wyroku Trybunału Konstytucyjnego z dnia 18 listopada 2003r., P 6/03 (OTK-A 2003, nr 9, poz. 94), i nawiązujące do nich uzasadnienie wniosku Prokuratury Krajowej - nakazują sprawdzenie osiągniętego wyniku przy pomocy innych metod wykładni.

Uzasadnienie wniosku Prokuratury Krajowej wywodzi odmienne stanowisko co do ograniczenia terytorialnego działalności niepodległościowej uprawniającej do uzyskania odszkodowania za represje organów radzieckich do obszaru Polski w granicach II Rzeczypospolitej z treści art. 8 ust 2b ustawy lutowej, przyznając, że nie dostarcza podstaw do takiej interpretacji wynik wykładni językowej tego przepisu.

W ocenie Sądu Najwyższego wyników wykładni językowej przepisów art. 8 ust. 2a i 2b ustawy nie podważają zaprezentowane w uzasadnieniu wniosku Prokuratury Krajowej argumenty wywiedzione z wykładni systemowej.

Zawarte w tych przepisach i omówione wyżej kryteria terytorialne, dotyczące miejsca stosowania represji, istotnie uzupełnione są kryteriami temporalnymi, dotyczącymi czasu stosowania represji organów radzieckich, za które odpowiedzialność odszkodowawczą przejął polski Skarb Państwa. W odniesieniu do obecnego terytorium Polski jest to okres od dnia 1 lipca 1944 r. do dnia 31 grudnia 1956 r., zaś w odniesieniu do terytorium Polski w granicach ustalonych w Traktacie Ryskim, okres od dnia 1 stycznia 1944 r. do dnia 31 grudnia 1956 r.

Nie ulega wątpliwości, że wybór tych dat nie jest przypadkowy, a ich historyczne konotacje są oczywiste, jednakże nie tworzy to podstawy do przydania im znaczenia innego niż wynika to z ich treści językowej.

Dotyczy to w równej mierze kryterium temporalnego zawartego w art. 8 ust. 2b ustawy lutowej, wskazującego okres od dnia 17 września 1939 r. do dnia 5 lutego 1946 r.

Kryterium to ogranicza odpowiedzialność odszkodowawczą polskiego Skarbu Państwa za represje radzieckich organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości lub organów pozasądowych na terytorium Polski w granicach ustalonych w Traktacie Ryskim, a więc poza obecnymi granicami Polski, do tych tylko represji, które dotyczyły działalności niepodległościowej prowadzonej w czasie, gdy ziemie te formalnie należały do Państwa Polskiego, o którego niepodległy byt walczyły represjonowane osoby także na tym terytorium.

W ocenie Sądu Najwyższego porównanie treści przepisów art. 8 ust. 2a i ust. 2b pozwala jedynie na stwierdzenie, że przepis art. 8 ust. 2b uzupełnia sformułowane w art. 8 ust. 2a ustawy lutowej kryteria temporalne dotyczące czasu stosowania represji organów radzieckich, zróżnicowane w zależności od miejsca ich stosowania, o kryterium temporalne dotyczące czasu prowadzenia działalności niepodległościowej. Nie daje natomiast podstaw do podzielenia poglądu wyrażonego w uzasadnieniu wniosku Prokuratury Krajowej jakoby to porównanie pozwalało na przyjęcie, że przepis art. 8 ust. 2b zdecydował o dalszym ograniczeniu odpowiedzialności polskiego Skarbu Państwa za represje organów radzieckich przez wprowadzenie kryterium miejsca działalności jako warunku uzyskania prawa do odszkodowania i zadośćuczynienia.

Rezultatu wykładni językowej analizowanych przepisów nie podważa też przebieg prac legislacyjnych, dotyczących ustawy z dnia 16 lipca 1998 r. o zmianie ustawy lutowej, do którego odwołuje się uzasadnienie wniosku Prokuratury Krajowej.

Projekt ustawy o zmianie ustawy lutowej, przyjęty na posiedzeniu Senatu RP w dniu 20 lutego 1998 r., przewidywał skreślenie w art. 8 ust. 2a fragmentu, odwołującego się do treści porozumienia z dnia 26 lipca 1944 r. między PKWN a rządem ZSRR. Oznaczało to, że realizując zamierzony cel nowelizacji wskazany w uzasadnieniu projektu - to jest potrzebę ujednolicenia praktyki sądowej i zrównania w uprawnieniach do odszkodowania i zadośćuczynienia

patriotów polskich, którzy działalność na rzecz niepodległego bytu Państwa Polskiego prowadzili na wschód od tzw. linii Curzona, Senat zaproponował w tym projekcie przyznanie uprawnień do odszkodowania i zadośćuczynienia osobom represjonowanym przez radzieckie organy ścigania i wymiaru sprawiedliwości lub organy pozasądowe, na zasadach określonych art. 8 ust.1, pod warunkiem zamieszkiwania obecnie lub w chwili śmierci w Polsce (Druk Senacki nr 218). Oceniając ten fragment prac legislacyjnych nie sposób uznać, aby odniesienie się w uzasadnieniu tego projektu do miejsca działalności niepodległościowej, jako elementu różnicującego uprawnienia osób represjonowanych, mogło być odczytane jako argument uzasadniający zamysł wprowadzenia dodatkowego kryterium, ograniczającego uprawnienia odszkodowawcze osób represjonowanych przez organy radzieckie.

W toku dalszych prac ustawodawczych nie zyskał aprobaty projekt zrównania uprawnień odszkodowawczych osób represjonowanych za działalność na rzecz niepodległego bytu Państwa Polskiego bez względu na to czy represje stosowane były przez organy polskie czy radzieckie, konsekwentnie natomiast odstąpiono od konstrukcji pomocniczej odpowiedzialności Państwa Polskiego, wynikającej z częściowego zrzeczenia się suwerenności jurysdykcyjnej organów polskich na rzecz organów radzieckich. Odpowiedzialność Skarbu Państwa ukształtowana została na zasadzie słuszności, która pozwoliła na rozszerzenie kręgu osób uprawnionych do odszkodowania i zadośćuczynienia za represje organów radzieckich, mimo braku wszystkich ustawowych przesłanek do przejęcia odpowiedzialności Państwa Polskiego za szkody i krzywdy wyrządzone przez organy obcego państwa, przy zastosowaniu zasad współżycia społecznego (por. A.Szpunar: Odpowiedzialność Skarbu Państwa na zasadzie słuszności, PiP 1970, z. 2, s. 229 i nast.).

W uchwalonej na posiedzeniu Sejmu RP w dniu 21 maja 1998 r. ustawie o zmianie ustawy lutowej, sformułowanie z art. 8 ust. 2a, nawiązujące do

porozumienia z dnia 26 lipca 1944 r. między PKWN a rządem ZSRR, zastąpiono wyrazami : „na obecnym terytorium Polski w okresie od dnia 1 lipca 1944 r. do dnia 31 grudnia 1956 r. oraz na terytorium Polski w granicach ustalonych w Traktacie Ryskim, w okresie od dnia 1 stycznia 1944 r. do dnia 5 lutego 1946 r. ” (Druk Sejmowy nr 75).

W toku dalszych prac ustawodawczych Senat RP przyjął cztery poprawki do uchwalonej przez Sejm ustawy. Poprawka pierwsza - zastępowała wyrazy „do dnia 5 lutego 1946 r.” wyrazami „do dnia 31 grudnia 1956 r.”, poprawka druga - dodała do art. 8, po ust. 2a – ust. 2b, w brzmieniu aktualnie obowiązującym, dwie pozostałe nie mają znaczenia dla analizowanego zagadnienia (Druk Senacki nr 75 Z).

W uzasadnieniu poprawki wprowadzającej do art. 8 ustawy lutowej ust. 2b Senat stwierdził jedynie, że „wyraźnie zakreślił ramy czasowe działalności niepodległościowej prowadzonej na terenach na wschód od linii Curzona, która będzie przez ustawę uznawana za działalność na rzecz niepodległego bytu Państwa Polskiego i będzie uprawniała do występowania z żądaniem odszkodowania i zadośćuczynienia, o którym mowa w art. 8 ust. 2a”.

Przebieg prac ustawodawczych i ich ostateczny rezultat w postaci treści ustawy z dnia 16 lipca 1998 r. dowodzi, że sformułowanie to odnosi się do klauzuli temporalnej wprowadzonej w proponowanym i ostatecznie uchwalonym przepisie i nie należy dopatrywać się w nim podstaw do zawężenia wyników wykładni językowej, tym bardziej, że nie działalność niepodległościowa, lecz represje organów radzieckich za tę działalność lub z jej powodu tworzyły uprawnienie do odszkodowania na podstawie art. 8 ust. 2a. Wykładnia ta nie pozostaje w sprzeczności z intencjami ustawodawcy, jeśli się zważy, że celem nowelizacji ustawy lutowej – a w szczególności poprawek uchwalonych przez Senat RP - było zrównanie uprawnień wszystkich osób represjonowanych za działalność na rzecz niepodległego bytu Państwa Polskiego lub z powodu takiej działalności.

Ustawowe określenie ram czasowych działalności niepodległościowej prowadzonej na terytorium Polski w granicach ustalonych w Traktacie Ryskim poza obecnym terytorium Polski, uprawniającej do ubiegania się o odszkodowanie i zadośćuczynienie na podstawie art. 8 ust. 2a za szkody i krzywdy wyrządzone represjami radzieckimi za działalność na rzecz niepodległego bytu Państwa Polskiego stało się niezbędne w sytuacji, gdy końcową datę represji uprawniających do odszkodowania określono na dzień 31 grudnia 1956 r. Poczynając od dnia 5 lutego 1946 r. obszar ten stał się formalnie częścią ZSRR, a szkody i krzywdy wynikłe z orzeczeń organów radzieckich za przejawiane po tej dacie postawy kontestujące powojenny porządek czy panujący ustrój nie mogły być objęte, opartą na zasadzie słuszności, ograniczoną odpowiedzialnością polskiego Skarbu Państwa ze względu na konieczność respektowania reguł prawa międzynarodowego i wynikającej z nich suwerenności aktów władzy obcego państwa.

Nie ma natomiast podstaw do przyjęcia, iżby zasada ta, przyjęta za podstawę ukształtowania odpowiedzialności odszkodowawczej Skarbu Państwa za represje organów radzieckich, mogła posłużyć do zawężającej wykładni przepisu art. 8 ust. 2b ustawy lutowej przez doszukiwanie się, poza jego treścią językową, ograniczenia terytorialnego odnoszącego się do miejsca działalności niepodległościowej jako warunku do uzyskania prawa do odszkodowania.

W ocenie Sądu Najwyższego podstaw do odmiennego rozstrzygnięcia analizowanego zagadnienia nie dostarczył również wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 18 listopada 2003 r., P 6/03 (OTK – A 2003, nr 9, poz. 94) wskazany w uzasadnieniu stanowiska sądu kasacyjnego przedstawiającego zagadnienie, jak i w uzasadnieniu wniosku Prokuratury Krajowej.

Wyrok ten wydany został po rozpoznaniu pytania prawnego Sądu Okręgowego w Jeleniej Górze co do zgodności art. 8 ust. 2a i ust. 2b ustawy lutowej z art. 2 Konstytucji Rzeczypospolitej Polski. Analiza tego wyroku nie

dostarcza podstaw do przyjęcia jakoby uznano w nim, że przepisy te zawierają dodatkowy warunek uzyskania uprawnień odszkodowawczych z tytułu represji radzieckich za działalność na rzecz niepodległego bytu Państwa Polskiego lub z powodu takiej działalności na podstawie art. 8 ust. 2a ustawy lutowej – w postaci prowadzenia tej działalności na terytorium Polski, z uwzględnieniem terytorium Polski w granicach ustalonych w Traktacie Ryskim. Taka interpretacja wyroku Trybunału Konstytucyjnego legła u podstaw argumentacji zawartej w uzasadnieniu postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 5 maja 2006 r., III KK 323/06, w którym zaaprobowano stanowisko co do braku uprawnień do odszkodowania za represje radzieckie stosowane wobec ojca wnioskodawców za walkę zbrojną na rzecz niepodległego bytu Państwa Polskiego w szeregach II Korpusu Polskich Sił Zbrojnych.

Podzielenie tej interpretacji wymagałoby przyjęcia, że Trybunał Konstytucyjny, z przekroczeniem granic wyznaczonych treścią rozpoznawanego pytania prawnego (art. 66 ustawy o Trybunale Konstytucyjnym z dnia 1 sierpnia 1997 r., Dz. U. Nr 102, poz. 643), dokonał zawężającej wykładni art. 8 ust. 2a i 2b ustawy lutowej, co w istocie nie nastąpiło.

Trybunał Konstytucyjny, orzekając w granicach pytania prawnego, dotyczącego zgodności z Konstytucją RP temporalnego kryterium zawartego w art. 8 ust 2b ustawy lutowej stwierdził zgodność z art. 32 ust 1 Konstytucji przepisów art. 8 ust. 2a i 2b ustawy lutowej, rozumianych „jako obejmujące swym zakresem również osoby, które po dniu 5 lutego 1946 r., na terytorium Polski w granicach ustalonych w Traktacie Ryskim poza obecnymi granicami Polski (podkreślenie SN), kontynuowały prowadzoną wcześniej działalność na rzecz niepodległego bytu Państwa Polskiego i z powodu tej działalności były represjonowane przez radzieckie organy ścigania i wymiaru sprawiedliwości lub organy pozasądowe”.

Wyrok ten, w oparciu o konstytucyjną zasadę równości, rozszerzył zatem grupę osób uprawnionych do żądania odszkodowania i zadośćuczynienia od

Skarbu Państwa za represje radzieckich organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości lub organów pozasądowych o takie, w stosunku do których represje organów radzieckich - stosowane przed dniem 31 grudnia 1956 r. - formalnie wskazywały na działania podejmowane po dniu 5 lutego 1946 r., na terytorium Polski w granicach Traktatu Ryskiego poza obecnymi granicami Polski, które z tą datą stało się częścią ZSRR, podczas gdy ustalenia faktyczne sądów polskich, czynione w postępowaniach prowadzonych na podstawie ustawy lutowej nakazywały przyjąć, że rzeczywistą przyczyną owych represji była uprzednia, prowadzona na tym terytorium przed dniem 5 lutego 1946 r. i kontynuowana po tej dacie, działalność niepodległościowa (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 5 stycznia 2005 r., V KK 292/04, OSNKW 2005, z. 2, poz. 17).

Zdaniem Sądu Najwyższego, zaakceptowanie wskazanego w wyroku Trybunału Konstytucyjnego warunku, nieprzewidzianego w ustawie lutowej i ograniczającego prawo do odszkodowania i zadośćuczynienia za represje organów radzieckich, w postaci kryterium miejsca działalności niepodległościowej, możliwe jest wyłącznie w odniesieniu do grupy osób w tym wyroku wskazanych. Tak rozumiane kryterium miejsca działalności niepodległościowej jako warunek uzyskania uprawnień odszkodowawczych, nie ogranicza uprawnień przyznanych w art. 8 ust. 2a i 2b ustawy lutowej, a w istocie rozszerza je, dopuszczając możliwość przyznania odszkodowania i zadośćuczynienia osobom formalnie represjonowanym za działania podejmowane po dniu 5 lutego 1946 r.

W ocenie Sądu Najwyższego nie ma natomiast podstaw do nadania temu kryterium znaczenia uniwersalnego, mającego zastosowanie do wszystkich osób represjonowanych przez radzieckie organy ścigania i wymiaru sprawiedliwości oraz organy pozasądowe za działalność niepodległościową lub z jej powodu, gdyż stanowiłoby to pozaustawowe ograniczenie uprawnień odszkodowawczych, przewidzianych w art. 8 ust. 2a ustawy lutowej.

Stanowiska tego nie może podważyć argumentacja zawarta w uzasadnieniu wskazanego wyżej wyroku Trybunału Konstytucyjnego, przywołana w wyroku Sądu Najwyższego z dnia 5 maja 2006 r., III KK 323/06 i w uzasadnieniu wniosku Prokuratury Krajowej. Wywód poświęcony temu zagadnieniu ograniczono do szerzej nieumotywowanych stwierdzeń, nie wolnych od sprzeczności. Nie sposób bowiem uznać za podstawę wykładni art. 8 ust. 2b ustawy lutowej stwierdzenia, jakoby wprowadzenie tego przepisu różnicowało uprawnienia osób represjonowanych, wobec których orzeczenia zapadły przed dniem 31 grudnia 1956 r. według kryterium państwa, którego organ stosował represję, skoro przepis ten dotyczy wyłącznie represji organów radzieckich. Równie ogólnikowa i nieprecyzyjna jest dalsza część wywoodu, odnosząca się do „kryterium terenu działania”, bez odniesienia do treści przepisów art. 8 ust. 2a i 2b ustawy lutowej. Na treść tego fragmentu uzasadnienia wyroku Trybunału Konstytucyjnego, istotny wpływ mogły mieć sformułowania zawarte w uzasadnieniu wniosku Prokuratora Generalnego, w którym ewidentnie pomyłono limitowane datami wskazanymi w art. 8 ust. 2a czas i miejsce funkcjonowania radzieckich organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości lub organów pozasądowych, stosujących represje uprawniające do odszkodowania i zadośćuczynienia, z czasem i miejscem działalności niepodległościowej, uprawniającej do roszczeń odszkodowawczych.

Pomijając brak wiążącego charakteru uzasadnienia wyroku Trybunału Konstytucyjnego poświęconego kwestiom pozostającym poza granicami rozstrzyganego pytania prawnego, nie sposób przyjąć, aby sformułowane w nim argumenty nie powiązane z treścią normatywną analizowanych przepisów, podważały wyniki wykładni językowej.

Odrzucenie argumentów wynikających z wyroku Trybunału Konstytucyjnego z przyczyn wyżej omówionych powoduje, że bez istotnego znaczenia dla zajętego na wstępie stanowiska pozostaje aprobeujący tę argumentację wyrok Sądu Najwyższego z dnia 5 maja 2006 r., III KK 323/06.

Stanowisko Sądu Najwyższego, wyrażone w sformułowanej na wstępie uchwale nie pozostaje też w sprzeczności z treścią postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 4 września 2003 r., IV KKN 515/00. Uzasadnienie tego postanowienia dowodzi, że zasadniczą przyczyną podzielenia stanowiska o braku uprawnień wnioskodawcy do odszkodowania i zadośćuczynienia na podstawie w art. 8 ust. 2a ustawy lutowej było niekwestionowane ustalenie, że represje radzieckich organów pozasądowych wobec ojca wnioskodawcy miały miejsce poza terytorium Polski w granicach ustalonych w Traktacie Ryskim. Nawiązanie do miejsca prowadzonej tam działalności niepodległościowej wyraziło się jedynie w stwierdzeniu, że także działalność ojca wnioskodawcy „nie była prowadzona na terytorium Polski w granicach ustalonych w Traktacie Ryskim”.

Tak więc, w ocenie Sądu Najwyższego nie ma podstaw, aby przyjąć, jakoby przepisy art. 8 ust. 2a i 2b ustawy lutowej zawierały niewyrażone werbalnie w ustawie kryterium miejsca działalności niepodległościowej jako jeden z warunków przyznania prawa do odszkodowania i zadośćuczynienia osobom represjonowanym przez radzieckie organy ścigania i wymiaru sprawiedliwości lub organy pozasądowe za działalność niepodległościową lub z powodu takiej działalności.

Z przytoczonych względów Sąd Najwyższy zdecydował o udzieleniu odpowiedzi na przedstawione zagadnienie prawne, orzekając jak w uchwale.